

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора Книженко Оксани Олександрівни на дисертацію *Дубаса Віталія Михайловича на тему: «Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні»*, поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Протидія корупції є однією із складових кримінально-правової політики нашої держави, яка зорієнтована на додержання міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. З огляду на це, до Кримінального кодексу України було внесено численні зміни метою яких є забезпечення виконання ратифікованих Україною міжнародних угод у питанні протидії корупційним кримінальним правопорушенням. Внесені зміни до чинного кримінального законодавства також засвідчують про спроби законодавця віднайти розумний баланс між суспільною небезпечністю корупційних кримінальних правопорушень, покаранням та іншими заходами кримінально-правового характеру за їх вчинення, встановити перелік таких правопорушень. Водночас, кримінально-правова регламентація відповідальності за корупційні правопорушення все ще потребує вдосконалення.

В Україні на сьогодні чимало робіт, присвяченим характеристиці корупційним кримінальним правопорушенням. Проте відсутні праці в яких би системно досліджувалися кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням з урахуванням сучасних тенденцій запобігання корупції, євроінтеграційного та євроатлантичного векторів України.

Положення, викладені у вступі та розділах основної частини роботи, що стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у теоретичній та практичній значущості цього дисертаційного дослідження. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі до дисертації.

Таким чином, тема дисертації В.М. Дубаса відповідає потребам сучасної доктрини, є актуальною, а саме дослідження – своєчасним.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, а також їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на усталених та апробованих положеннях кримінально-правової

науки. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Пропозиції, подані автором, щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження становлять судові рішення Вищого антикорупційного суду, його Апеляційної палати, Верховного Суду та особистий практичний досвід автора як судді Вищого антикорупційного суду.

Отримані автором наукові результати та висновки дисертації характеризуються високим рівнем обґрунтованості й достовірності, що забезпечено використанням загальновідомих сучасних методів наукових досліджень.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань в роботі використовувалися такі методи:

діалектичний для виявлення та розкриття сутності кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням;

метод системного аналізу, а також системно-структурний, системно-функціональний та формально-логічні методи для розкриття сучасного стану наукової розробки тематики, змісту та класифікації кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням, визначено зміст їх переліку;

порівняльно-правовий для аналізу змісту корупційних кримінальних правопорушень за національним законодавством з положеннями Конвенцій щодо криміналізації корупції, ратифікованими Україною та законодавством окремих зарубіжних держав;

абстрактно-логічний для здійснення теоретичних узагальнень і формулювання висновків дисертації;

статистичні для обробки емпіричної бази;

методи моделювання й прогнозування для формулювання пропозицій щодо вдосконалення окремих інститутів кримінального і кримінального процесуального законодавства України.

Про високий рівень обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи свідчить їх апробація на численних конференціях.

Наукова праця В.М. Дубаса є самостійною та завершеною. Автору вдалося аргументовано та переконливо розкрити мету дисертації, а саме системно та комплексно дослідити кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням та розробити науково обґрунтовані пропозиції з подолання колізій законодавчої регламентації відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та підвищення ефективності протидії цій групі кримінальних правопорушень.

Дисертантом успішно сформульовано коло завдань, що пов'язані з необхідністю:

- визначити місце та роль кримінально-правових засобів в системі правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням;
- охарактеризувати зарубіжні стратегії протидії таким правопорушенням за законодавством зарубіжних держав і визначити можливості їх імплементації в національне законодавство;
- визначити поняття та охарактеризувати види корупційних кримінальних правопорушень в кримінальному законодавстві України;
- з'ясувати правову природу цієї категорії кримінальних правопорушень в кримінальному законодавстві України та їх відповідність Конвенціям щодо криміналізації корупції, які ратифіковані Україною;
- розкрити ефективність застосування системи заохочувальних кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням;
- визначити ефективність застосування системи каральних кримінально-правових засобів протидії цим правопорушенням;
- сформулювати науково обґрунтовані та практико-орієнтовані пропозиції щодо покращання системи заохочувальних та каральних кримінально-правових засобів протидії таким правопорушенням;
- виокремити та розкрити тенденції судової практики ВАКС при розгляді справ по корупційним кримінальним правопорушенням;
- сформулювати науково обґрунтовані та практико-орієнтовані пропозиції змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України.

Зміст дисертації відповідає поставленій меті й відображає логіку дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в роботі, достатньо обґрунтовані і підкріплені результатами аналізу значної кількості наукових джерел та

аналізом правозастовної практики. Зміст дисертації відповідає назві теми, засвідчує логічність та завершеність дослідження.

Опрацьовані наукові джерела засвідчують глибину проведеного дослідження, автор посилається на класичні та сучасні праці відомих фахівців, обґрунтовано дискутує з ними та пропонує власне бачення розв'язання відповідних правових проблем.

Ознайомлення з науковими положеннями, висновками і пропозиціями дисертації В.М. Дубаса дає змогу зауважити на точність формулювань та дотримання технічних вимог дослідження. Дисертація написана красивою науковою мовою, що забезпечило легкість і доступність її сприйняття для читача.

Отже, вказане засвідчує про обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів.

Зміст дисертаційної роботи, опубліковані дисертантом наукові праці засвідчують, що основні наукові положення, висновки і пропозиції сформовані автором самостійно, відображають особистий внесок дисертанта, характеризуються науковою новизною. Особливої значущості для доктрини кримінального права та правозастосовної практики заслуговують результати дисертації роботи В. М. Дубаса, якими вперше:

- визначено функціональне призначення кримінально-правових засобів, які можуть бути застосовані до особи, винної у вчиненні корупційного кримінального правопорушення, що дозволило довести необхідність перегляду видів та строків покарань, які визначені в санкціях відповідних статей;
- запропоновано авторську класифікацію кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням на засоби-антецеденти (основні кримінально-правові засоби впливу, які породжують правові наслідки), засоби-консеквенти (кримінально-правові засоби, які виступають наслідками у зв'язку із застосуванням основних кримінально-правових засобів), засоби-рефлекси (кримінально-правові засоби, якими суд зобов'язаний відреагувати у зв'язку із настанням невідворотних правових підстав), засоби-заборони (кримінально-правові засоби, які заборонено застосувати судом в кримінальних провадженнях по корупційних кримінальних правопорушеннях та правопорушеннях, пов'язаних з корупцією) та здійснено їх кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аналіз;

- запропоновано доповнити Кримінальний кодекс України ст. 11¹ «Поняття корупційного кримінального правопорушення, перелік корупційних кримінальних правопорушень та їх класифікація», змінивши формулювання «кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією», яке міститься у примітці ст. 45 КК України на формулювання «кримінальні правопорушення в сфері фінансового контролю»;

- запропоновано виокремити в Особливій частині КК України Розділ XVII-І. «Корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення в сфері фінансового контролю»;

- виокремлено основні тенденції судового розгляду судьями ВАКС справ по крупційних кримінальних правопорушеннях, які розглядаються з урахуванням застосування як заохочувальних, так і каральних кримінально-правових засобів. На основі цього сформульовано пропозиції щодо удосконалення кримінально-правових засобів та кримінально-правових норм: ст.ст. 49, 55, 59, 75 Кримінального кодексу України, а також кримінальних процесуальних: ст.ст. 33¹, 182, 314, 316, 317, 323, 349 Кримінального процесуального кодексу України.

Також й інші наукові положення, які сформульовані в дисертації та в опублікованих працях В. М. Дубаса містять елементи наукової новизни та у значній мірі вдосконалюють сучасне наукове пізнання проблеми, що є предметом його дослідження.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, сформульованим дисертантом, а також відображають актуальність дослідження та його наукову новизну. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням, структура якого забезпечує комплексність та системність отриманих науково значущих результатів.

Структура дисертації побудована відповідно до поставлених перед дослідженням завдань й складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У розділі 1 «Загальні засади дослідження протидії корупційним кримінальним правопорушенням в науці кримінального права» проаналізовано стан наукової розробки питання протидії корупційним кримінальним правопорушенням кримінально-правовими засобами в науці кримінального права; місце та роль кримінально-правових засобів в системі правових засобів протидії корупційним кримінальним

правопорушенням; стан протидії корупційним кримінальним правопорушенням за законодавством деяких зарубіжних держав.

У підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки питання протидії корупційним кримінальним правопорушенням кримінально-правовими засобами в науці кримінального права» розглядається ряд загальних проблем ефективності кримінально-правових засобів у протидії корупційним кримінальним правопорушенням. З'ясовано, що наявний доробок дисертаційних досліджень не охоплює проблематику кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням з урахуванням сучасних тенденцій антикорупційного кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Підрозділ 1.2. «Місце та роль кримінально-правових засобів в системі правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням» присвячений аналізу правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням. Встановлено, що в національному законодавстві є широкий спектр правових засобів протидії таким кримінальним правопорушенням (дисциплінарні засоби, адміністративно-правові засоби, цивільно-правові та кримінально-правові). Усі вони мають спільну підставу, соціальну зумовленість і мету, а тому в контексті протидії корупції в Україні має місце диференціація правового регулювання протидії корупції як єдиного явища та способу організації нормативного поля.

Автором запропоновано авторську класифікацію кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

У підрозділі 1.3. «Протидія корупційним кримінальним правопорушенням за законодавством деяких зарубіжних держав» з метою системного та всебічного розуміння системи протидії корупційним кримінальним правопорушенням засобами кримінального права, досліджено законодавство зарубіжних країн, які зайняли з 1 по 5 місце в рейтингу «Індекс сприйняття корупції», складеного Transparency International за 2022 р.

Констатовано, що зосереджуватися суто на репресивному підході в національній антикорупційній діяльності, посилюючи заходи кримінально-правового впливу, є невиправдано однобоким підходом. У зарубіжних країнах основні зусилля щодо протидії корупції та корупційним кримінальним правопорушенням зазвичай спрямовують на

реалізацію адміністративно-правових й організаційних заходів у сфері запобігання корупції. Зроблено висновок, що запобігання цьому виду кримінальних правопорушень обов'язково має спиратися і на формування доброчесності представників держави та її захист. Зарубіжний досвід формування та реалізації антикорупційної політики засвідчує, що ефективність антикорупційних кримінально-правових засобів залежить, перш за все, від системності, обґрунтованості, прозорості законодавчих положень та ступеня їх дотримання.

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика корупційних кримінальних правопорушень» присвячено аналізу поняття корупційного кримінального правопорушення, охарактеризовано правову природу корупційних кримінальних правопорушень в кримінальному законодавстві України та окреслено перспективи їх гармонізації з Конвенціями щодо криміналізації корупції, ратифікованими Україною.

У підрозділі 2.1. «Поняття та види корупційних кримінальних правопорушень в кримінальному законодавстві України» констатовано, що перелік корупційних кримінальних правопорушень не є вимогою жодного міжнародного нормативно-правового акту, на основі яких імплементовані антикорупційні норми в чинний Кримінальний кодекс України, однак його наявність сприяє реалізації принципу юридичної визначеності як складової принципу верховенства права. Обґрунтовано, що чинний перелік таких кримінальних правопорушень потребує суттєвого доопрацювання на предмет виключення з нього статей, які не є корупційними. Зокрема, законодавець помилково відносить до їх кола кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 210 і 320 Кримінального кодексу України. |

Автором запропоновано виокремлення в Особливій частині Кримінального кодексу України Розділу XVII-I «Корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення в сфері фінансового контролю», що повною мірою відповідає логіці побудови Особливої частини Кримінального кодексу України.

У підрозділі 2.2. «Правова природа корупційних кримінальних правопорушень в кримінальному законодавстві України та перспективи їх гармонізації з Конвенціями щодо криміналізації корупції, ратифікованими Україною» встановлено термінологічну та функціональну неузгодженість статей Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України. Зазначене обумовило висновок про необхідність внесення змін до

статей 55, 59 Кримінального кодексу України.

Розділ 3 «Застосування кримінально-правових засобів щодо протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні» присвячено дослідженню застосування заохочувальних та каральних кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням, а також проаналізовано практику Вищого антикорупційного суду в справах по корупційних кримінальних правопорушеннях та сформульовано тенденції судової практики при розгляді такої категорії справ.

У підрозділі 3.1 «Застосування заохочувальних кримінально-правових засобів щодо протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні» зроблено висновок, що положення Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України передбачають можливість застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням при затвердженні угоди про визнання винуватості в кримінальних провадженнях по корупційних кримінальних правопорушеннях. Встановлено, що цей заохочувальний кримінально-правовий засіб є дієвим механізмом здійснення провадження у справах по корупційних кримінальних правопорушеннях, який здатен повною мірою забезпечити виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України, а також досягти економії ресурсів кримінального судочинства завдяки проведенню судового провадження в спрощеному порядку.

Юридичний аналіз правової природи звільнення від відбування покарання у випадку затвердження угоди про визнання вини у справі про корупційне кримінальне правопорушення та положень статті 30 Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 дозволив сформулювати пропозиції до законодавства щодо внесення змін в ч. 2 ст. 75 Кримінального кодексу України з метою гармонізації національного кримінального законодавства до положень цієї Конвенції.

У підрозділі 3.2. «Застосування каральних кримінально-правових засобів щодо протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні» зроблено висновок, що санкції кримінально-правових заборон в чинній редакції не є спроможними забезпечити належний стримуючий ефект і бути ефективним запобіжним механізмом у системі протидії корупційним кримінальним правопорушенням. За результатами проведеного дослідження запропоновано пропозиції щодо покращання застосування

каральних кримінально-правових засобів, а саме викласти санкції статей 364, 364¹, 365², 368, 368⁵, 369, 369² Особливої частини Кримінального кодексу України у нових редакціях.

У підрозділі 3.3 «Тенденції судової практики при розгляді справ по корупційних кримінальних правопорушеннях (на прикладі практики Вищого антикорупційного суду)» На основі ухвалених вироків Вищим антикорупційним судом виявлено тенденції судової практики при розгляді справ по корупційних кримінальних правопорушеннях, які мають правове значення, а саме: 1) перегляд судових рішень за виключними обставинами у зв'язку зі встановленням Конституційним Судом України неконституційності закону; 2) закриття кримінального провадження у зв'язку з закінченням строків давності; 3) тенденції судової практики Вищого антикорупційного суду в період дії воєнного стану в Україні.

На підставі проведеного аналізу судової практики сформульовано обґрунтовані пропозиції до вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства щодо оптимізації процедури судового розгляду цієї категорії справ.

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

Порушень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Дисертація В.М. Дубаса містить вагомі результати, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему, а також забезпечують розв'язання цілого ряду практичних питань. Викладені у ній наукові положення заповнюють ряд прогалів, які існували у теорії кримінального права України, є основою для подальших досліджень, вдосконалення правозастосування, юридичної освіти.

Теоретичне та практичне значення дисертації підтверджується можливістю використання розроблених дисертантом рекомендацій, положень та пропозицій у науково-дослідницькій сфері, правотворчості, навчальному процесі та у діяльності суду.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Виключно позитивно оцінюючи дане дисертаційне дослідження, необхідно звернути увагу на окремі питання, які потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту.

1. У тексті роботи дисертант використовує такі словосполучення як «невідворотність кримінальної відповідальності» (наприклад, стор. 30, 63 роботи), або

«невідворотність покарання» за корупційні кримінальні правопорушення (наприклад, стор. 61, 82, 119, 141 роботи).

Вважаю, що на сучасному етапі розвитку вітчизняного кримінального законодавства варто говорити про невідворотність кримінально-правового реагування на вчинені корупційні кримінальні правопорушення, оскільки чинний Кримінальний кодекс України містить низку заходів, які застосовуються в результаті вчинення корупційного кримінального правопорушення та не є формами реалізації кримінальної відповідальності. Так, йдеться не тільки про застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, а й про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

2. Також дисертант, описуючи правові явища, іноді вживає термін «перевиховання» (наприклад, стор. 27, 148 роботи). З цього приводу варто звернути увагу, що чинна редакція Кримінального кодексу України не ставить мету переховати ані до покарання, ані до будь-якого іншого заходу кримінально-правового характеру. Однак аналіз обвинувальних вироків суду, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, засвідчують, що обираючи той чи інший вид покарання, суди іноді мотивують свої рішення метою перевиховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Водночас не можу заперечувати того, що в окремих випадках, перевиховання може відбутися.

3. Дисертантом задля реалізації поставленої мети, а саме вивченні системи кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням, в якості одних із завдань вказано на необхідність розкрити ефективність застосування системи заохочувальних кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням та визначити ефективність застосування системи каральних кримінально-правових засобів протидії цим правопорушенням.

Здобувач відзначає, що ним проаналізовано місце кожного кримінально-правового засобу з точки зору його ролі, призначення та ефективності в системі протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

Вважаю, що дисертанту, реалізуючи поставлене завдання, варто було б виробити чіткі критерії за якими можна було б робити висновок про те, що конкретний засіб ефективний або ні. Так, приміром свого часу Козак О. С. було запропоновано не

тільки визначення, а й формулу ефективності звільнення від кримінальної відповідальності. Здобувачем же були зроблені лише загальні висновки щодо ефективності проаналізованих засобів.

Водночас, наведені зауваження у певній мірі є дискусійними, та такими, що покликані стимулювати подальший розвиток автором досліджуваної проблематики.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження повною мірою відображено у наукових статтях і тезах доповідей автора на наукових і науково-практичних конференціях, що в цілому свідчить про достатній рівень апробації. Основні теоретичні положення, висновки і практичні результати, отримані в процесі роботи над дисертацією, опубліковано в 21 науковій праці, з яких 4 статті в наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному виданні, 16 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Висновок про відповідність роботи вимогам, встановленим МОН України. Дисертація Віталія Михайловича Дубаса на тему «Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні», що подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право є завершеною, самостійною та комплексною працею, що містить нові науково обгрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, а саме кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

Представлена робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами, зокрема містить критичний аналіз попередніх дослідників проблеми кримінально-правового реагування за корупційні кримінальні правопорушення, органічне поєднання різних методів пізнання. Дисертація містить наукові положення, які вперше пропонуються в юридичній науці, сформульовано низку важливих пропозицій для законодавчої та судової практики, які в сукупності вирішують важливу теоретичну та практичну проблему кримінально-правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої

освіти (наукових установах)» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261; «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 та наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Автор дисертації, Віталій Михайлович Дубас заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Офіційний опонент-
професор кафедри кримінального права
та кримінології Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки України,
доктор юридичних наук, професор

Оксана КНИЖЕНКО

Підпис доктора юридичних наук, професора Книженко О.О. засвідчую:

Учений секретар
Національної академії Служби безпеки України
полковник, кандидат юридичних наук

Андрій ПРОЗОРОВ